

El procés d'evolució urbana de la vila de Santa Margalida. De l'edat mitjana fins a l'actualitat

Història dels carrers del municipi de Santa Margalida, núm. 1

Antoni Mas Forners

Capítol tercer

**Ajuntament de Santa Margalida
Àrea de Cultura**

© Dels texts: Antoni Mas i Forners

© De totes les edicions (en tots els formats, electrònics, digital, impressió en paper): Ajuntament de Santa Margalida

1850/1936: les grans aixamples

“Santa Margarita está situada sobre un pequeño cerro, donde existen numerosos molinos de viento. Tiene 2.273 habitantes y 887 casas, tres sin habitar, todas de planta baja menos 14 que son de dos pisos. Entre las casas, hay algunos huertos y jardines con nopales, granados y otros árboles frutales; por lo general, los portales de las casas son de arco de medio punto, encima del cual se ve, algunas veces, un parral. Desde la plazuela irregular donde hay una cruz antigua, que existe junto a la iglesia, se disfruta de una vista amplísima sobre el llano de Mallorca y la lejana sierra.” (Archiduque Luis Salvador, Los pueblos de Mallorca. El sudeste y centro de la isla. Parte de la obra Las Baleares descritas por la palabra y el grabado. Palma de Mallorca. 1956, pàg. 47).

En el segle XIX la població del municipi experimentà un gran creixement, d'una intensitat semblant al del segles XVI i XVII. La població de 1900 –4.159 habitants— duplicava la dels inicis del segle XIX (uns 2.000 habitants). Tanmateix, dins aquest període un hom pot apreciar dues fases; la primera, entre 1800 i 1850, definida per la debilitat de la puja demogràfica, aproximadament d'un 14%; la segona, aquella compresa entre 1850 i 1900, caracteritzada pel creixement accelerat, que assolí una puja del 81,7% en només cinquanta anys.

any	Població	Creixement absolut
1850	2289	-
1863	2727	438
1877	3381	654
1887	4054	673
1897	3942	-112
1900	4159	217
1850-1900		1870

Creixement percentual

any	Població	a) respecte de la data anterior	b) respecte de 1850
1850	2289		
1863	2727	19,1	19,1
1877	3381	24,0	47,7
1887	4054	19,9	77,1
1897	3942	-2,8	72,2
1900	4159	5,5	81,7

Aqueix creixement se sustentava, d'una part, en una conjuntura socioeconòmica favorable, com la parcel·lació de possessions al terme de Maria, que permeté augmentar la terra de què disposaven els veïnats de Santa Margalida; de l'altra part, en una natalitat molt elevada, que superava amb escreix la mortalitat¹. El creixement es retornà a partir de 1887, com a conseqüència d'un saldo migratori negatiu, motivat per la situació recessiva dels darrers anys de la centúria i pels inicis de l'emigració cap a Amèrica i Algèria. A partir d'aquesta data, i durant tota la primera meitat del segle XX, els nivells de població romandran relativament estables, i només experimentaran una puja relativament apreciable entre 1930 i 1950.

L'extraordinari creixement de la segona meitat del segle XIX degué provocar un augment molt important de la demanda d'habitatges, que es traduí en un procés d'urbanització molt ràpid, duit

¹ Un aspecte que s'hauria d'estudiar és, d'altra banda, la possible disminució de la mortalitat infantil.

a terme a partir d'iniciatives particulars, en les quals l'ajuntament sembla que només es limitava a controlar el traçat dels carrers, i que aquests fossin rectes i relativament amplis. Entre el 1850 i el 1936 (vegeu els mapes) s'urbanitzà tota la contrada de Son Rabassa, sa Creveta, i tots els carrers entre compresos entre es Povàs i la carretera Inca-Artà (actual Enginyer Felicià Fuster), construïda en els inicis del segle XIX. D'altra banda, en aquest període, l'aspecte urbà de la Vila canviat radicalment. Aqueix canvi es deu fonamentalment a dues causes: d'una banda, al seu creixement urbanístic que ara s'ha descrit. De l'altra, a les contínues reformes urbanes, en la seva majoria propiciades per l'ajuntament.

Balanç demogràfic (1878-1900)

Xifres absolutes (a)

Naixements

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
1453	1221	278	2952

Defuncions

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
855	848	193	1896

Creixement vegetatiu (c.)

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
598	373	85	1056

Saldo migratori (d)

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
75	-485	132	-278

Creixement absolut (e)

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
673	-112	217	778

Matrimonis

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
261	300	101	662

Mitjanes anuals (b)

Naixements

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
145,3	122,1	92,7	128,3

Defuncions

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
85,5	84,8	64,3	82,4

Creixement vegetatiu (c.)

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
59,8	37,3	28,3	45,9

Saldo migratori (d)

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
7,5	-48,5	44,0	-12,1

Creixement absolut (e)

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
67,3	-11,2	72,3	33,8

Matrimonis

1878-1887	1887-1897	1898-1900	1878-1900
26,1	30,0	33,7	28,8

Font: Pere Salvà (1980:kddklskldkdl)

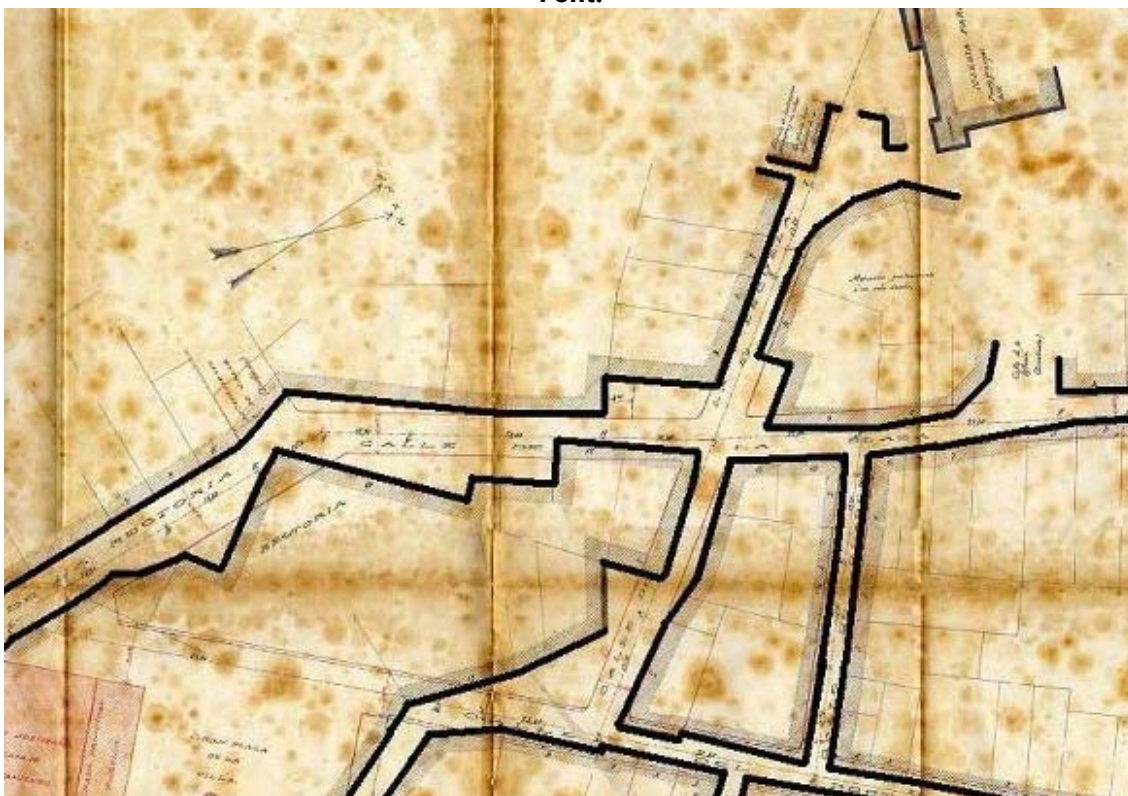
- (a) Amb el terme xifra absoluta feim referència al valor total durant el període determinat
- (b) La mitjana anual és el resultat de dividir la xifra absoluta pel nombre d'anys del període
- (c) El creixement vegetatiu és la xifra resultant de restar els naixements i les defuncions.
- (d) Amb el terme saldo migratori feim referència ací a la xifra resultant de la resta del nombre de persones arribades al municipi i de les que l'han abandonat en el període
- (e) El creixement absolut és la suma del creixement vegetatiu i del saldo migratori

Els antecedents (1860-1936): urbanitzacions de particulars aprovades per l'Ajuntament i els projectes municipals d'alineació i de reforma urbana

Fins a començaments de la present centúria, un tret ben característic dels carrers de la Vila el constituïa, de més a més de l'estretor dels carrers del nucli anterior al segle XIX, el fet que els carrers situats a la barriada d'origen medieval –la situada als voltants de l'església– no solien respectar cap alineació coherent, sinó que, en paraules de gent d'edat de la Vila, «les cases entraven i sortien dins el carrer». Això donava lloc a que l'amplària del mateix carrer pogués oscil·lar, en un tram de llargària d'uns cinquanta metres, dels tres als set o vuit metres.² A més, la resta de carrers, tret del Poàs i el Cardenal Cerdà, eren torts i sovint s'hi podien observar diverses alineacions. Una altra característica era l'existència de petits espais públics o placetes i la manca de la plaça major habitual a la majoria de viles mallorquines.

Aspecte dels carrers del nucli antic de la Vila al plànol d'alineacions de 1873

Font:

A la segona meitat del segle XIX es produí el desplegament de la normativa d'àmbit estatal referit a l'eixampla de poblacions, a l'alineació de carrers i de l'higienisme urbà. En l'àmbit municipal, aquesta normativa es concretà en la creació de les juntes municipals de sanitat, en els projectes d'alineació, de reforma i d'eixampla urbana. En la pràctica administrativa de l'Ajuntament de Santa Margalida, aquesta normativa es concretà:

a).- En la presentació, per part dels propietaris que pretenien construir o reformar una edificació, d'una sol·licitud de permís de reforma o construcció, acompanyada de plànols de la façana (i, més envant, de la planta), que havia de ser aprovada per l'Ajuntament i per la comissió pertinent, que tenia cura de fixar-ne l'alineació i la rasant. Així es pot apreciar en l'acord plenari que es reproduïu a continuació:

² En C. Garau, l'arquitecte que redactà la memòria del *Proyecto de alineaciones y rasantes* de Santa Margalida de l'any 1936, va descriure d'aquesta manera el traçat de l'actual carrer Joan Monjo March: *el actual trazado de la calle es notoriamente irregular, presentando entrantes y salientes que parecen indicar múltiples y variados criterios urbanísticos.*

Proyecto de alineaciones y rasantes. 1936. Arxiu municipal de Santa Margalida. En curs de catalogació.

1872, Febrer, 18.- "Se dio también de otra solicitud presentada por Arnaldo Mateu acompañatoria del correspondiente plano de fachada por duplicado en reclamación del permiso para edificar una casa en el solar de su pertenencia sito en la calle de Buenos Ayres formando esquina con las del Alfarero y de la Unión, y encontrado arreglado y conforme al orden arquitecto [sic] el frontis de dicha casa, fue aprobado por unanimidad, mandando se le expidiera el correspondiente permiso para proceder a la edificación mediante a estar y pasar por la línea que al efecto le será señalada por la comisión de Obras" (AMSM 47).

b).-Idèntic procediment (presentar una sol·licitud i els plànols a l'Ajuntament, perquè els aprovàs, de vegades amb modificacions) havien de seguir els propietaris que pretenien urbanitzar els seus terrenys:

1877, abril, 15.- "Díose cuenta de una solicitud presentada por Catalina Grimalt y Nadal solicitando la aprobación del plano de una barriada que proyecta en una finca de su propiedad situada en el pago denominado Son Rabassa, cediendo todo el terreno necesario para la alineación de calles y además el de las nuevas que proyecta a las que dará una anchura de treinta palmos. En su vista el Ayuntamiento acordó aceptar el ofrecimiento y aprobar los planos presentados con arreglo a los cuales podrán edificarse toda clase de edificios."

c).-En l'eixampla dels carrers mitjançant l'alineació dels enfronts o façanes. Els projectes d'alienació, segons s'afirmava a 1927, consistien que

*cada propietario al construir de nuevo su finca, cediera de su solar una porción prudencial y equitativa para que la calle aumentara en su anchura y por ende mejorasen sus condiciones higiénico-sanitarias. Tales preceptos y normas rigurosamente observados han dado por resultado en un periodo de tiempo relativamente corto que todas las calles del casco antiguo de la población cuyas anchuras deficientes e incómodas que oscilaban entre cuatro y cinco metros tiendan a convertirse en calles cuya anchura no baja de seis a ocho metros y por tanto queda bien garantida (sic) su buena aireación y soleamiento.*³

A fi de garantir que els propietaris cedissin la fracció dels seus immobles que s'indicava en el plànol de l'alineació, la normativa estatal prohibia que es duguessin obres de reforç en l'enfront o façana dels immobles afectats pels plans, de manera que el perill de ruïna obligàs a cada propietaris a enderrocar-lo i a tornar-lo a edificar ajustant-se a l'alineació que era prevista.⁴ No fou fins a 1936 que s'aprovà el pla d'urbanització elaborat per l'arquitecte Carlos Garau, que fixava la normativa d'alineacions de tot el nucli antic, els rasants dels carrers i les zones previstes per al desenvolupament urbà.

L'amplària i l'alineació del carrer podien haver estat fixada per diversos procediments:

1) Mitjançant l'acord de l'Ajuntament i la Comissió encarregada d'aquests quefers, que condicionava l'aprovació del projecte a adoptar l'alineació que hagués estat fixada:

1872, maig, 5.- En seguida dio cuenta el Secretario de orden del señor Presidente de una solicitud presentada por Antonia Alòs acompañatoria de un plano de fachada por la que solicita el correspondiente permiso para reedificar el frontis de su casa calle Nueva número 48 con arreglo a dicho plano, y enterado el Ayuntamiento de dicha solicitud y encontrado el plano arreglado al orden arquitectónico fue aprobado: y por cuanto el frontis de la casa de que se trata forma un ángulo saliente a la calle Nueva citada y forma también esquina a la calle del Viento, acordóse se expidiera el correspondiente permiso mediante a que deberá atenerse a la línea que la comisión

³ *Llibre d'actes de la junta municipal de Sanitat.* Sessió de l'onze de maig de 1927. Arxiu municipal de Santa Margalida.

⁴ "Teniendo en cuenta lo que dispone la Real Orden de 12 de marzo de 1878 en su condición 4 así como el espíritu de la misma de que no se practiquen obras de refuerzo en fachadas de casas no alineadas que tiendan a aumentar las condiciones de vida o duración de las mismas y en modo alguna las de mera conservación" (AMSM 53, 1902, març, 15).

de obras le señalará en cada una de dichas calles que será internando la que deberá formar el nuevo frontis o fachada y a la parte de la casa de Antonio Ordinas un metro o sea prolongando la recta que dará partiendo del angulo de la calle del Viento hasta empalmar con la casa de don Miguel Lladó y en cuanto a la parte de la calle del Viento debiera ser paralela con la casa cochera de José Piña dando a dicha calle una anchura de cinco metros”.

Aquest procediment era el seguit abans que s’elaborassin el projectes d’alineació –als quals seguidament farem referència— i en aquells carrers que no en tenguessin cap d’aprovat.

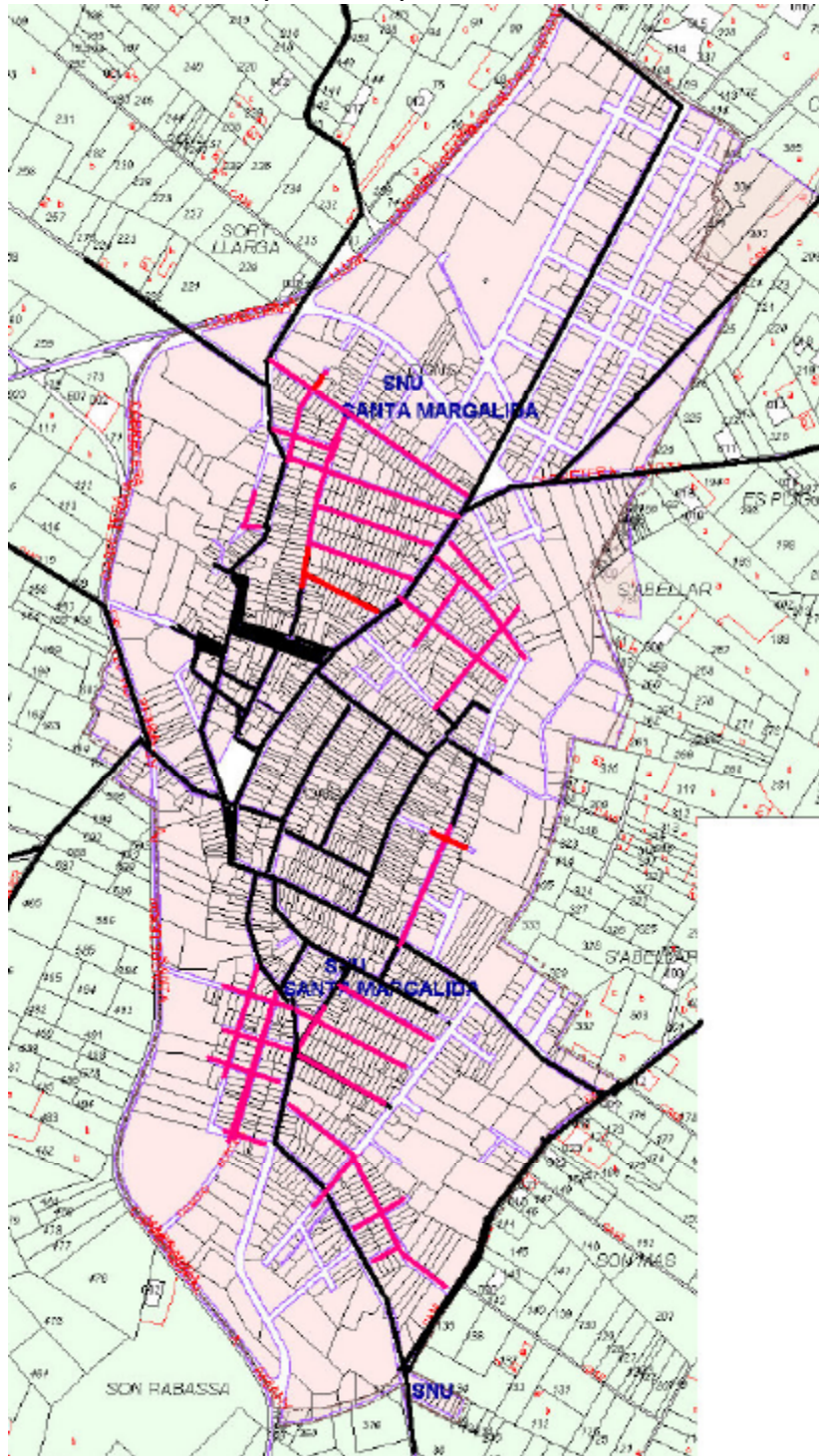
2) Mitjançant l’elaboració, per iniciativa municipal i acomplint l’indicat en la normativa estatal, de projectes d’alineació i de reforma urbana. El procediment seguit era el següent: l’Ajuntament sol·licitava que l’arquitecte provincial elaboràs el projecte i, una vegada finalitzat, la Diputació Provincial el remetia a la corporació, que el podia aprovar, demanar que s’hi introduïssin modificacions abans d’aprovar-lo definitivament o introduir-hi modificacions per iniciativa pròpia:

1885, octubre, 25. “Acto seguido se presentó al Ayuntamiento un plano de alineación de las calles denominadas las Casetas y la Cruz por el arquitecto municipal (?); y no hallándose conforme el Ayuntamiento con el por considerarlo perjudicial a los intereses de los particulares por ser la anchura de las calles que da el arquitecto de demasiada extensión, se acordó por la Corporación se modificase dicho plano dando cinco metros de anchura a la calle de las Casetas y seis metros a la calle de la Cruz.

Les urbanitzacions

L’aplicació de la normativa a què hem fet esment abans permet conèixer, a grans trets, com es dugué a terme l’expansió urbana. Entre 1850 i 1900 pràcticament es duplicà la superfície del nucli. En un principi la majoria del creixement es localitzà a les zones més altes de la població, com havia esdevingut als segles anteriors: així, en la dècada de 1850 s’obrí el carrer Ferrà; al 1862 se sol·licità permís per establir per solars els terrenys de l’actual carrer de la Llibertat, com també els de l’actual carrer Tramuntana, i a 1872 els de l’actual carrer Autonomia. A partir d’aleshores, el creixement a la zona nord de la població, més baixa i humida, en l’indret conegut com les Jovades, es va returar i no va ser significatiu fins a la darrerria del segle i en els inicis del segle XX. La gran majoria d’urbanitzacions es basaven en l’obertura de carrers transversals als camins preexistents –la carretera de Petra (actual carrers d’Antoni Maura i de Maria), la d’Alcúdia (actuals carrer Joan Monjo March i Miquel Ordinas) i el camí de Son Flor (actual carrer de les Vinyes i Miquel Morey i Juan). De vegades, els carrers eren travessats per altres vies que els creuaven més o manco perpendicularment, adoptant la forma de quadrícula –com esdevengué a Son Rabassa, sa Creveta i Son Amanada i es Molinot). A la barriada de les Jovades, a grans trets, l’eixampla es dugué a terme mitjançant l’obertura de carrers llargs i paral·lels, que unien l’actual carrer Monjo March amb la prolongació del carrer de les Jovades. Un procediment semblant se seguí a la barriada del carrer Orient, Unió i Llibertat i el primer tram del carrer Clavell, amb una urbanització també basada en carrers llargs i més a manco paral·lels, que seguia la mateixa orientació que el carrer de ses Casetes. D’altra banda, es poden apreciar els resultats del control municipal sobre el procés urbanitzador: la gran majoria de carrers d’aquests eixamples eren rectes, i en els pocs casos que tenien trams amb diversa orientació, aquests eren també rectilinis. D’altra banda, aquest traçat implicava que cada carrer tengués una alineació idèntica i, per tant, la mateixa amplària, normalment superior a la dels del nucli antic, cosa que facilitava el trànsit rodat –en aquesta època és quan a comencen a generalitzar els carros.

Evolució urbanística (1850-1900)

Urbanitzacions documentades a la Vila (1862-1926)⁵

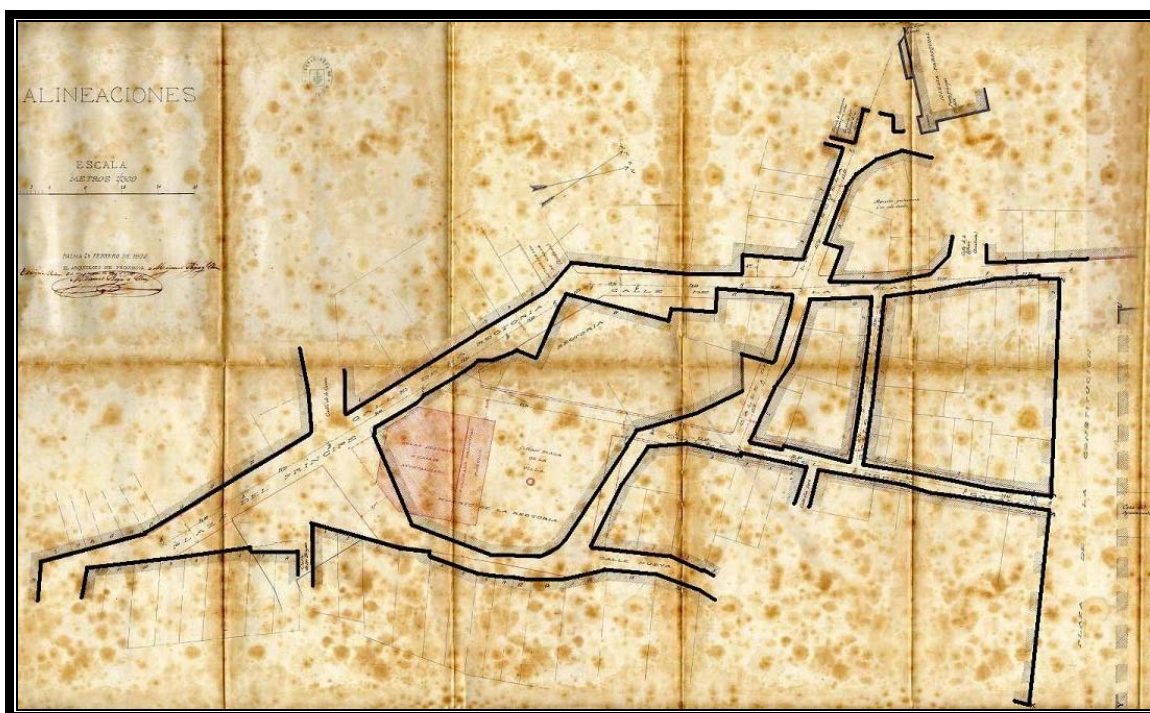
Any	Sol·licitant	indret	Confrontes	Altra informació
1862, abril, 14	Miquel Roca Sastre Joana-Aina Fluixà Alòs	sa Creveta (actual carrer Llibertat)		
1862, octubre, 21	Gabriel Alòs Perelló	Les Jovades (actual carrer Tramuntana)	Corral de les cases del carrer Ferrer, i el camí de l'Abeurador	
1872, juliol, 7	Gabriel Alòs Perelló	Les Jovades		AMSM 47
1872, novembre, 8	Concha Molinas	sa Creveta		
1873, gener, 4	Antònia Capó Monjo	Carrer Unió (prolongació)	Carrer Unió i un carrer que s'ha d'obrir	
1873, gener, 24	Germans Morey Monjo	carrer Orient	carrer des Gerrer	
1876, març, 26	Hereus de Joana Nadal	Son Rabassa		AMSM 47
1877, abril, 15	Catalina Grimalt Nadal	Son Rabassa	Carrer De Bons Aires	AMSM 47
1879, setembre, 9	Bartomeu Grimalt Nadal	Son Rabassa	Carretera de Petra a Pollença	
1879, setembre, 27	Joan Garau i Tous	es Molinot	Carretera de Petra a Pollença	
1880, gener, 5	Maria Alzamora Pastor	Son Rabassa		
1883, juny, 23	Bartomeu Pastor Grimalt	es Molinot	Carrer del Molinot, de la Mina, de l'establidor	
1884, juny, 29	Joan Ordines i Pastor	Son Gabellí (sa Creveta)		AMSM 48
1884, novembre, 4	Miquel Fuster Bonnín; Josep Valls Fuster	Son Rabassa	Carretera de Petra	
1884, novembre, 14	Joan Genovart	sa Creveta	Carretera de Petra a Pollença	
1884, desembre, 28	Josep Carreras	Sa Creveta	Carretera de Petra	
1885, agost,	Bartomeu Mora	es Molinot		
1885	F. Ferrer de Sant Jordi	sa Costeta	camí dels Oms, cas Comte, cementeri	No executat
1885, octubre, 10	Bartomeu Borràs	Son Mas		No executat
1886, desembre,	Joan March Rosselló	ses Jovades	?	

⁵ Font: AMSM Sol·licituds d'urbanització, 1862-1926, i actes de l'Ajuntament (en els casos de l'Ajuntament). En les sol·licituds, la data és la d'aquesta; en la documentació procedent dels llibres d'actes correspon a la data d'aprovació del projecte.

26	Pere Antoni Garau			
1887, agost, 28	Pau Domènech Pere Estelrich Miquel Moragues	S'Abellar (carrer Crespi)	Carrer Taronja Carrer Bausà	
1895, juny, 27	Pere Molines Amengual	sa Creveta	Carrer Clavell, terres de J. Femenia. "Coixet", fondos del carrer Llibertat, carretera de Petra	
1897, juny, 20	Joan Llambies Vicens	Son Amanada carrer Xaló	carrer Molinot carrer Xaló	
1904, gener, 23		Son Rabassa	Carretera de Petra carrer Maria Can Barraixet	No executat AMSM 54
1920, maig, 15	Francesc Garau March	Les Jovades	Carretera d'Artà a Alcúdia	És un carrer que uneix les Jovades amb la carretera AMSM 64
1924, abril, 17	Pere Garau Tauler	Projecte Urbanització de les Jovades	carrer dels Horts	AMSM 68 El sol·licitant ha d'expropiar els terrenys necessaris per tal d'unir la carretera d'Artà amb el carrer que pretén obrir
1926	Margalida Font Grimat	Son Rabassa	Carrer Grimalt	
1926, abril, 2	Gabriel Roig Bibiloni	es Clavet	Carretera d'Artà a Inca	

Els projectes d'alineació i reforma urbana

El primer projecte d'aquesta reforma, acompanyada d'un pla d'alineació dels carrers veïns, data del 1873. Tot i així, la reforma no es dugué a terme fins el 1900.⁶ Aquesta suposà la desaparició de part de la plaça del Cardessar i de la placeta del Lladoner, com també la reforma de la Casa Rectoral⁷. Una altra reforma important fou la alineació i prolongació del carrer de la Rectoria - l'actual carrer de la Constitució- fins a davant l'església. Aquesta va suposar l'escapçada de part de la façana de la Rectoria i l'enderrocament del palau dels Comtes de Santa Maria de Formiguera. A la segona meitat del segle passat els Comtes havien projectat l'urbanització de la contrada presservant el palau, que hagués restat situat al cap de cantó de la nova urbanització.⁸ Aixímateix, la seva iniciativa no reeixí, i el palau fou enderrocat, per iniciativa dels Comtes, segons sembla- en diverses tongades, a començaments de segle⁹.

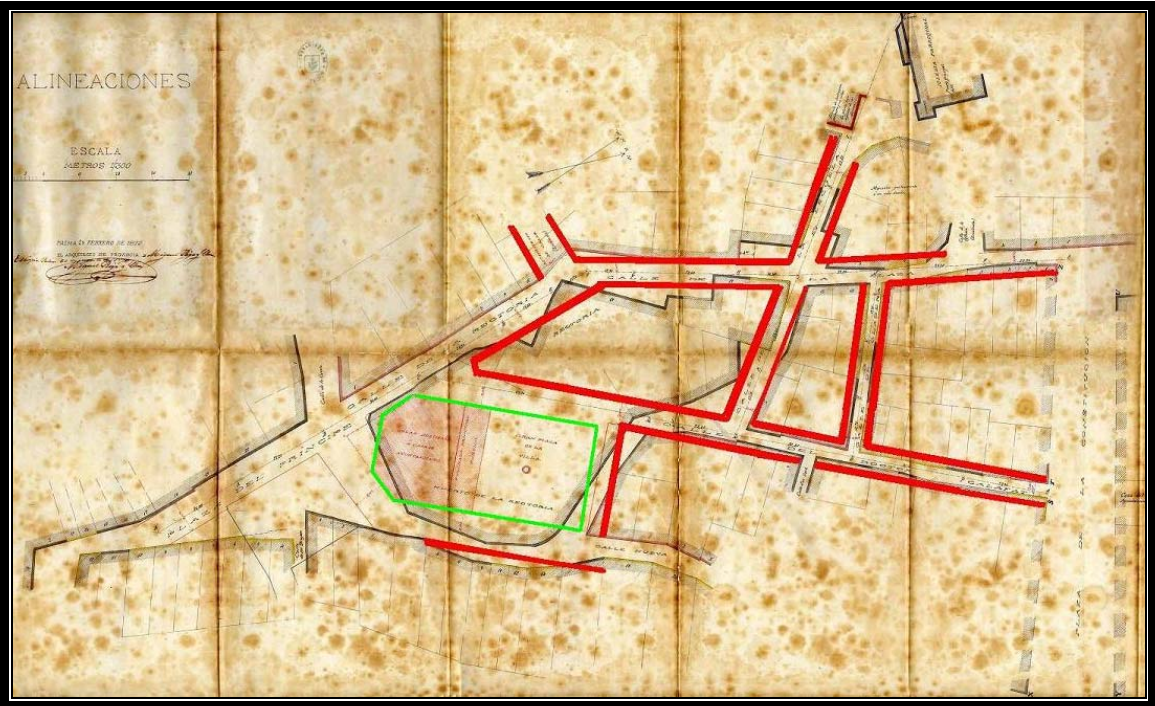

⁶ *Copia del Proyecto de alineación y rasante de la gran plaza de la villa formada por las calles de la Rectoria, Nueva y del doctor Calafat.* (1900). Arxiu municipal de Santa Margalida.

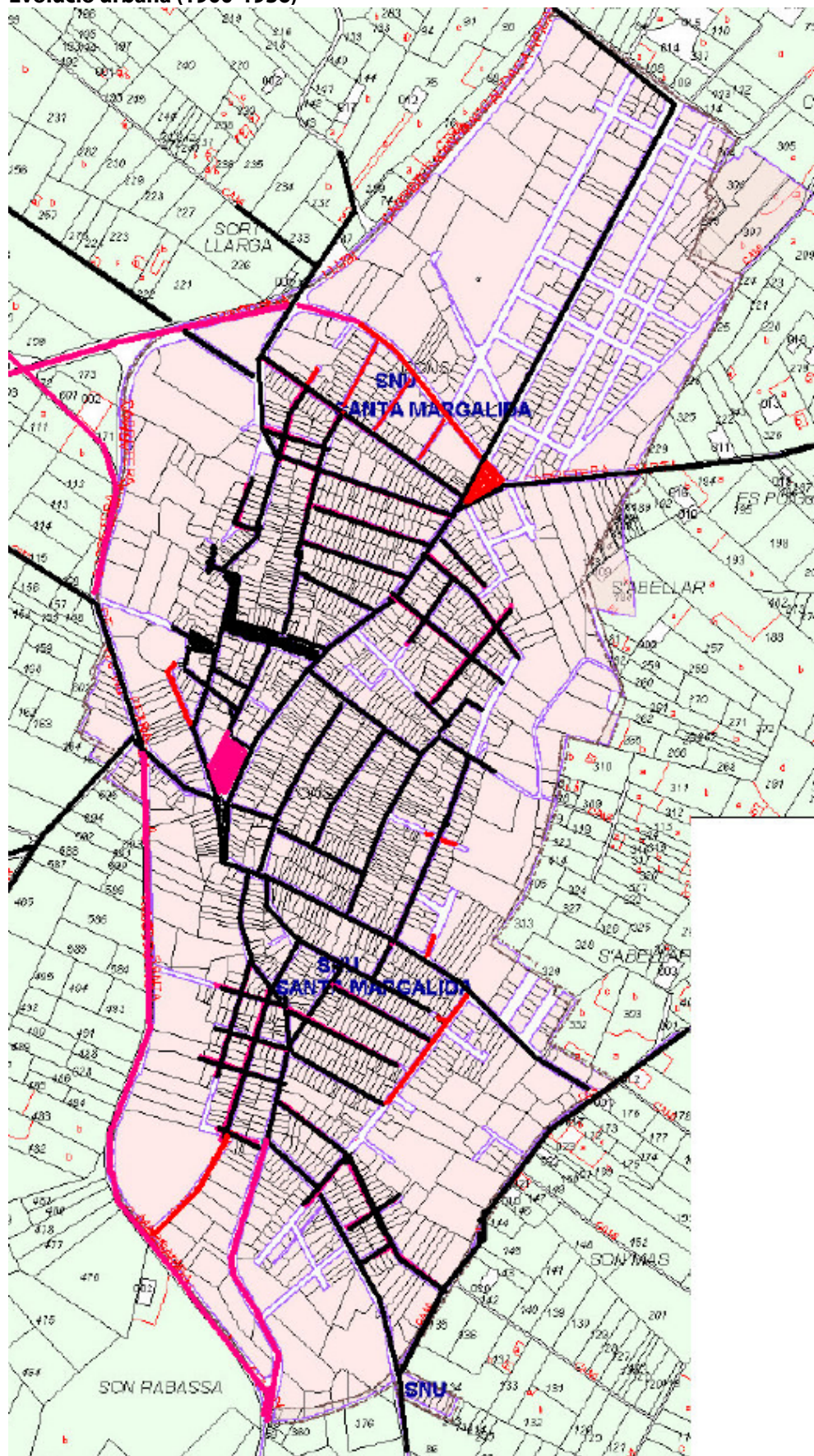
⁷ *Expediente instruido a instancia del señor cura párroco de esta villa, en solicitud de permiso para practicar obras de reforma en la casa rectoral.* Arxiu municipal de Santa Margalida.

⁸ *Plano de los solares de casa de los corrales y la costeta propio de Francisco Ferrer de Sant Jordi situados en el término de Santa Margarita.* Arxiu municipal de Santa Margalida.

⁹ *Dits Comtes tenien en el Poble de Santa Margalida un palau, que fa pocs mesos [1922] que han venut i destruït, en forma de fortalesa, aont hey havia una torre de defensa amb aspillers i matacans i alguns canons d'artilleria anomenats bombardes; l'hem vist repetides vegades i era una presiosidat (...) Lo que se conserva encare, és en perill de de saporèxer demà mateix, és l'antiga Cúria, avuy anomenada la sala Deumera, perquè últimament hey recullien els deumes. Aquesta sala bastant espayosa té es portal que mira a sa clasta, està algun tant elevada y per axò s'hi puja o entra per medi de quatre escalons: té es portal gòtic molt preciós, amb un àngel a cada part, el de mà esquerra quant entram, conforme unes inscripcions bastant borroses, pregunta:¿QUE CERCAU? i de man dreta respon ¡JUSTICIA!J. PARERA (1922) «Canamunt i Canavall» a Sa Marjal, nº 22. p.129-137.*

Evolució urbana (1900-1936)

El projecte de 1936, un pla amb cinquanta anys de vigència (1936-1986)

El projecte de reforma i expansió urbana del 1936 consistia, d'una banda, en projecte d'expansió urbana i, de l'altra, en un projecte de reforma interior, concretat bàsicament en l'alineació dels carrers del clos antic.

El projecte d'expansió urbana es concretava la planificació d'una gran eixample urbana que s'havia de disposar radialment al nucli antic, amb vials que havien d'unir la Creveta amb l'Abeurador, de carrers de gran amplària. Si s'hagués duït a terme, hagués suposat la urbanització de tot Son Mas, el pou de la Garriga, s'Abellar i de tot l'espai comprès entre l'Abeurador i el revolt de na Moranta, que fou l'únic que arribà a desenvolupar-se.

Pel que fa a les reformes interiors, es preveïen l'obertura de vials que havien de tenir com a resultat la urbanització dels espais interiors de la Vila que restaven fora urbanitzar, com és el cas de Son Amanada, com també l'obertura de vials que pretenien dotar de comunicació adient diverses zones del nucli, com les barriades de ses Vinyes i es Molins. La gran majoria d'aquests carrers no es varen arribar a obrir, segurament perquè s'hagués hagut de recórrer a l'expropiació i a l'enderrocament d'immobles.

Pel que fa al projecte d'alineacions, la principal característica del projecte és precisament el fet que s'estén a tota la Vila, tot i que a partir de l'estudi pormenoritzat dels principals trets constructius de cada carrer.

L'execució progressiva d'aquest projecte¹⁰, han tengut com a conseqüència la desfiguració de l'aspecte del poble. Com recorda aquesta descripció contemporània, la gran majoria de les façanes antigues han desaparegut:

La villa fue creciendo y prosperando de tal manera que poco a poco han ido desapareciendo las huellas antiguas. La picota moderna ha destruido lo antiguo. Hace escasísimos años todavía se podían ver portales y ventanas muy antiguas muy bien trabajadas de una belleza y antigüedad notoria. Las reformas y remozamientos de dichas casas echaron a perder estos monumentos de siglos pasados(A. ESTELRICH¹¹)

La destrucció no ha respectat tampoc aquells espais o construccions que singularitzaven les diverses barriades de la Vila: han desaparegut les creus de terme del Pouàs, del Cardessar i de la Placeta - l'antic carrer de la Creu -. A començaments de segle fou enderrocat l'abeurador de la Creveta, i, fa uns vint-i-cinc anys, ho foren els situats a la plaça de l'Abeurador. Aquests, que rebien la seva aigua del *qanat* de la Font de la Mina, dataven d'època medieval. Han desaparegut les torres i bona part de l'estructura dels molins den Pons, d'un dels molins del carrer dels molins i del Molinot, tots existents al segle XVII, així com el molí den Meró, construït a dates més modernes. Han desaparegut les teuleres de La Creveta i de la Mina. També, tots els casals de l'antiga mà major, com les cases de la família Calafat, que encara es conservaven a la dècada dels cinquanta¹², o les de la família Mulet de Castellet -les cases de Son Mulet- situades a la plaça. Aquestes cases, magníficament conservades, tenien un gran portal de mig punt construït el 1651, segons recorda un pergamí que hi fou trobat quan fou enderrocat el portal.¹³

¹⁰ *Plano general de Santa Margarita. Escala 1:1000. Palma. Marzo de 1936. Arxiu municipal de Santa Margalida.*

¹¹ A. ESTELRICH a J. MASCARO (1965): *Corpus de Toponimia de Mallorca*· p.1449

¹² *Subsiste aún hoy su antigua casa solar, de líneas góticas, de reducida fachada y en cuyo portal (...) pueden verse actualmente señales de bombardas a él lanzadas. Otra casa existe en el referido pueblo, más moderna que la anterior, que tal vez levantarían los hijos del mentado Baltasar, los doctores Rafael y Mateo, este último párroco de Santa Margarita. J.RAMIS D'AYREFLOR (1950): La nobleza mallorquina y el Conde Malo. Palma. p.134-135.*

¹³ *A 12 de janer any 1651 feu lo present portal mestre Pere Bauçà picapedrer natural de Sant Joan per orda de Mossèn Matheu Mulet prevere señor de las presents cases fill natural de Anthoni Mulet quondam y de Hierònima sastre sa mara, vivent y de edat de 80 Anys, y lo dit reverend de edat de 47 Anys, ettc.*

L'arc de mig punt encara es conserva desmuntat. La seva conservació fou iniciativa de diferents particulars i del personal encarregat d'urbanisme de l'ajuntament, i fou possible gràcies a la col.laboració de l'ajuntament de Santa Margalida.

La represa de l'expansió urbana (1960-2006)

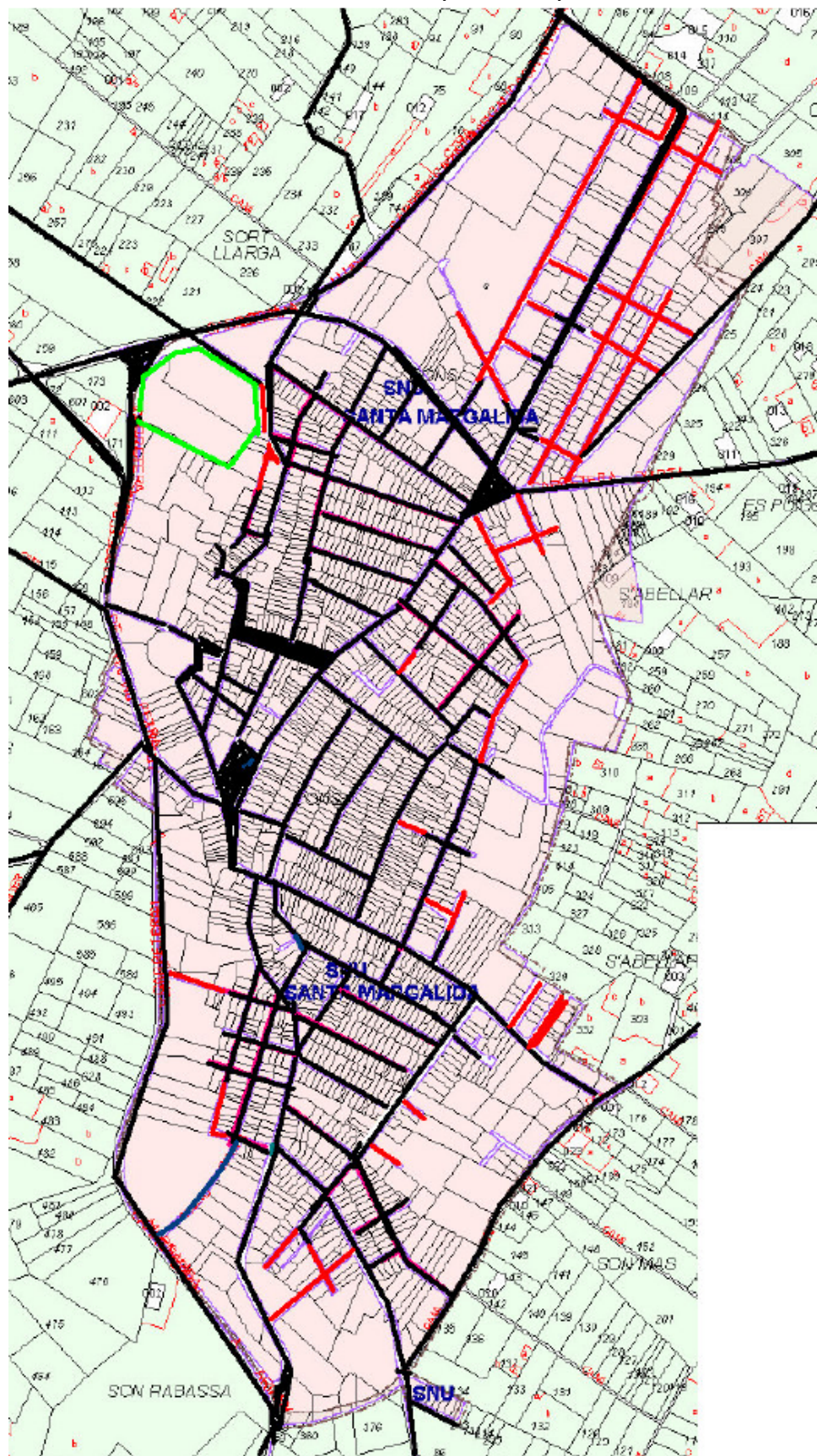
L'estancament de la població, fins a la dècada dels seixanta, va motivar que el creixement urbanístic fos de molt poca consideració durant aquesta època. De fet, és només a partir de l'expansió turística quan torna a reprendre de forma important: en devers trenta anys s'ha urbanitzat tot l'espai comprès entre l'abeurador i el revolt de na Moranta, on s'ha consolidat una zona que, funcionalment, es podria definir com a polígon industrial i de serveis; s'han obert els carrers de l'Abellar, i s'han perllongat els carrers de Ramon Llull, de Son Amanada, el carrer Progrés, el carrer Justícia, i alguns carrers de sa Creveta. Finalment, cal destacar la creació del Col·legi Públic Elionor Bosch.

El creixement del nucli es continuà regint pel Pla del 1936, tret, bàsicament, dels carrers del revolt de na Moranta i dels carrers Fred i Abellar.

L'impacte de les Normes Subsidiàries de Planejament (1982, 1987), en què es va reduir significativament el sòl urbà i urbanitzable, com pertocava a la realitat sociodemogràfica del nucli, va ser poc important. Es va reduir a la regularització dels volums i les altàries i a la direcció del creixement dels escassos carrers que s'obriren en aquesta època (carrer Jovent, prolongació del carrer Progrés...) que, malgrat tot, mantenen el traçat indicat el 1936.

Així mateix, cal tenir present que la construcció just vora el col·legi Elionor Bosch del Poliesportiu Municipal i de l'Institut d'Ensenyança Secundària ha suposat la consolidació d'una àrea docent-esportiva d'una superfície considerable que podria ésser protegida i promoguda alhora amb una

Evolució urbana (1960-2007)

APÈNDIX DOCUMENTAL

1. L'origen del nom del poble (l'advocació de Santa Margalida de la parròquia de Santa Margalida)

“El comte d'Empúries, en Pons Hugó, va cedir dues jovades en alou franc a l'església creada a Hiachat, donació que ja s'havia duit a terme el 1247 (*la cavalleria qui és dita Yachat, e són setze jovades, retingudes dues jovades en lo comun loch, les quals en Guillem Hugo ja dit dóna a la sgleya de aquí instituïda, de Hiachat*)¹⁴. En una còpia d'un document del 1290 s'indica que aquestes dues jovades havien estat cedides pel comte a l'esmentada església i als seus germans, en poder d'en Joan de Verdera, prevere i procurador de Santa Margalida d'Empúries (*dictas duas jovatas terrae de Yachant pro ut melius datae et assignatae fuerunt per alodium franchum per Guillelmum Ugo quondam tunc administratorem seu procuratorem domini Ponciis Ugonis bonae memoriae Dei gratia ecclesiae predictae et fratribus eiusdem in posse fratris Joannis Verdarie praesbyterii et procuratoriis Sanctae Margaritae de Empurias*). Tot i que no es pot precisar quan es produí aquesta donació, en tot cas era anterior al 1247, i –com veurem més envant– no seria estrany que s'hagués produït en els primers anys que seguiren la conquesta. Que en Joan de Verdera, un prevere, rebés aquesta donació com a procurador de Santa Margalida d'Empúries i que s'esmentin els germans de la dita església (*gratia ecclesiae predictae et fratribus eiusdem in posse fratris Joannis Verdarie praesbyterii et procuratoriis Sanctae Margaritae de Empurias*) fa pensar que, almanco en principi, l'administració de l'església s'encomanava a l'església o monestir de Santa Margalida d'Empúries.” (Antoni Mas: “Colonització feudal i canvi toponímic a Mallorca (1229-1350). Alguns exemples referits a la toponímia Rural”. *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. València. 2002. Pàg. 321-339). “Tanmateix, que la referència en què havia basat aqueixa afirmació provingués d'una cita d'un document del segle XVII podia fer dubtar del significat exacte del document, atès que la parròquia de Santa Margalida de Mallorca formava part dels dominis mallorquins del comte d'Empúries, i, fins i tot, si era autèntic. Recentment, gràcies a l'amabilitat d'en Joan Manuel Antem, he tingut accés a una notícia documental que sembla confirmar la meua hipòtesi. En el regest d'un document del 1232, que figura en una base de dades de l'Arxiu Diocesà de Girona (document núm. P00600060; 1232, gener, 5) s'indica el següent: «*Guillem de Galliners, la seva esposa Ermessendis i els seus fills Ramon i Arnau, enfranqueixen Guillem Ramon, fill de Guillem Ramon de Vilaür, que passa a ser home propi de Santa Margarida del Pla d'Empúries i del procurador d'aquest lloc, Joan clergue, dit Verdera, per 115 sous melg. Notari: Arnau, prevere.* » Aqueix document prova l'existència de l'església de Santa Margalida del Pla d'Empúries,¹ i que el seu procurador, poc temps després de la conquesta i en el mateix any que es va crear la cavalleria de Santa Margalida —el 1232—la mateixa persona: el clergue Joan Verdera (al document de l'Arxiu Diocesà de Girona en Joan Clergue dit Verdera). Així doncs, sembla clar que l'església de Hiachat fou dedicada a Santa Margalida perquè aquesta era l'advocació de l'església que rebé les dues jovades de terra a l'esmentada alqueria, segurament com a contrapartida de l'obligació de tenir cura de l'administració de la parròquia mallorquina. Així pareix indicar-ho que aquestes dues jovades, a partir del segle XIV, fossin tingudes en alou propi de la parròquia de Santa Margalida i dedicades al seu sosteniment .(Antoni Mas: “De Santa Margalida d'Empúries a Santa Margalida de Mallorca. Un cas de transplantament d'advocació i topònim”. *Jornades d'Antroponímia i Toponímia*. Palma. 2005).

2. Aproximació a l'evolució de la població a través de la recaptació del monedatge o morabatí

Ramon Rosselló: Documents per a la història de Santa Margalida. Noticiari. Santa Margalida, 2005

Joan Francesc March- Ramon Rosselló: Història de Santa Margalida. De la prehistòria al segle XVI. Mallorca. 1981

any	morabatins	focs/km2		any	morabatins	focs
1329	82	0,71		1538	131	1,14
1336	80	0,70		1545	147	1,28
1343	75	0,65		1552	159	1,38
1350	45	0,39		1559	196	1,70

¹⁴

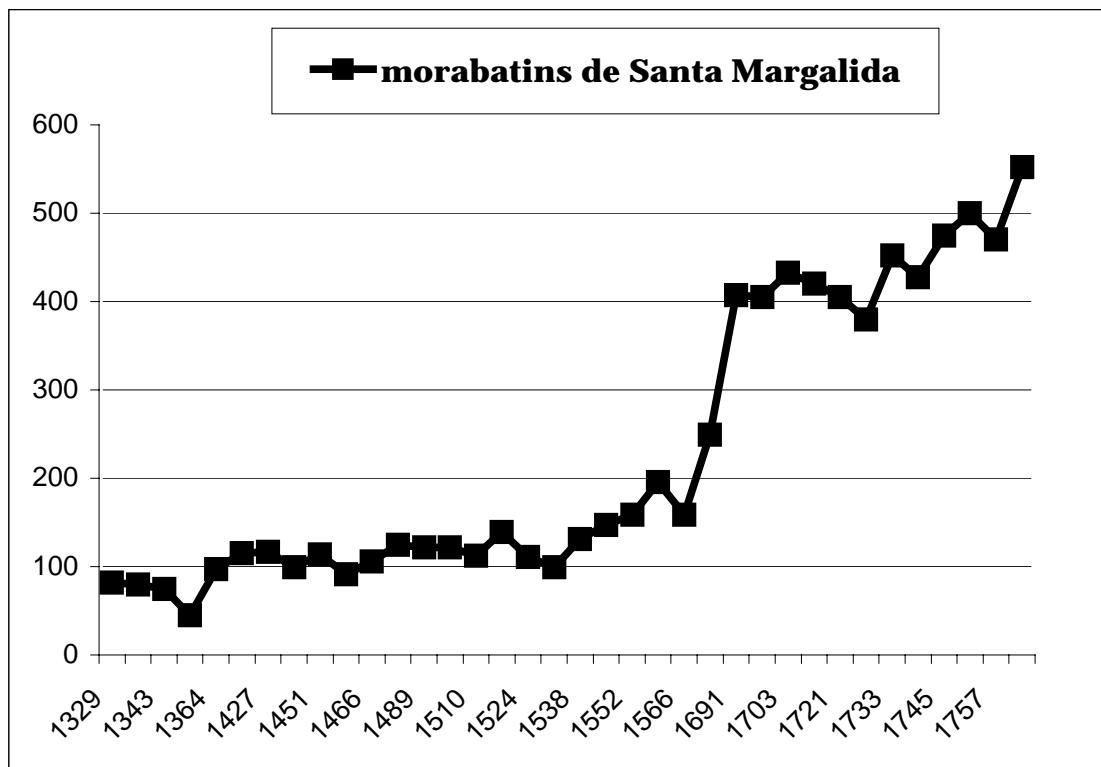
E. de K. AGUILÓ (1911).

1364	97	0,84		1566	159	1,38
1421	115	1,00		1573	249	2,16
1427	117	1,02		1691	407,5	3,54
1444	99	0,86		1697	405	3,52
1451	114	0,99		1703	432,5	3,76
1459	91	0,79		1716	420	3,65
1466	106	0,92		1721	405	3,52
1482	125	1,09		1727	380	3,30
1489	122	1,06		1733	452,5	3,93
1503	122	1,06		1739	427,5	3,71
1510	112	0,97		1745	475	4,13
1517	139	1,21		1751	500	4,34
1524	111	0,96		1757	470	4,08
1531	99	0,86		1763	552,5	4,80

Font:

Joan Francesc March- Ramon Rosselló: Història de Santa Margalida. De la prehistòria al segle XVI. Mallorca. 1981

Ramon Rosselló: Documents per a la història de Santa Margalida. Noticiari. Santa Margalida, 2005

3. Sol·licitud d'Antoni Font March

Sr. Alcalde

Antonio Font y March casado, de oficio molinero, y de esta vecindad a V. atentamente expone:

Que habiendo recibido una comunicación de esa Alcaldía, fecha 5 del corriente, por la que se le impone una multa de quince pesetas por haber modificado el portal de casa sita en la calle Mayor y señalada con el número 13, sin previo permiso, el cual ignoraba el recurrente estuviere obligado a solicitarlo puesto que es público y notorio que en Santa Margarita diariamente se modifican aberturas de casas sin que los propietarios soliciten permiso a la autoridad, y no por esto han sido multados; pues en la calle de Ferrá se modificó la fachada de la casa número 20, en la Mayor las señaladas con el número 19 y 22, en la del Viento la señalada con el número 5, en la del Sol número 40 también modificada y otra en la misma calle sin número y propiedad de Juan Oliver. En la misma calle hay otra señalada con el número 24 propiedad de Juan Estelrich también con fachada modificada, otra en la calle de la Luna número 42 y otra con el número 2 en la misma calle; en la calle de la Plaza número 7, y en la de la Naranja número 7 aparece también modificada como igualmente muchas otras que podría citar que sus propietarios modificaron la fachada en época más o menos remota y no solicitaron nunca permiso. Todo lo cual me indujo a creer se había establecido la costumbre de ser innecesario permiso únicamente se trataba de ensanchar una obertura ya existente como acontece en todas las casas que más arriba he citado.

El exponente apela a la reconocida rectitud de V. Y espera le dispensará deje de hacer efectiva la multa impuesta pues que no cree el que expone sea de peor condición que los demás que modificaron igualmente la fachada de su casa sin haber solicitado el permiso y sin embargo no se les multó ni se les hizo efectiva ninguna responsabilidad.

Santa Margarita, 10 de diciembre de 1884.

A ruego del interesado por no saber,

Agustín Fuster y Miró

Sr. Alcalde Constitucional de la villa de Santa Margarita